

SÜNBU'L-ZÂDE VEHBÎ DİVANI'NDA ŞİİR VE ŞAİR İLE İLGİLİ DÜŞÜNCELER

Tolga ÖNTÜRK¹

ÖZ

Edebiyatımızda ilk kez “Büyük Doğu” dergisinde kullanılan bir terim olan poetika, “yapmak, üretmek, yaratmak” anlamına gelen “poiein” kelimesinden türemiştir. Edebiyat terimi olarak şairlerin bağlı oldukları veya önemsedikleri şiir görüşü anlamına gelmektedir. Batıda Aristoteles’in yazdığı “Poetika” adlı eser bu alanda yazılmış ilk eser olarak kabul edilirken, bundan sonra çeşitli vesilelerle gelişme kaydeden bu kavram, 20. yüzyıldan itibaren bir araştırma yöntemi olarak uygulanagelmıştır. Divan şiirinde özellikle tezkirelerde, bazı dibâcelerde ve eserlerin sebab-i telif kısımlarında poetik görüşlere rastlamak mümkündür. Bunun yanı sıra pek çok divan şairi, divanlarının muhtelif kısımlarında şiir ve şairle ilgili düşüncelerini ifade etmişlerdir. Şiir ve şairle ilgili görüşlerin ortaya konması, şairin şiire bakışının nasıl olduğu ve dönemin şiir anlayışını görebilmek açısından önemlidir. Farklı temayüllerin ve edebi çeşitliliğin bol olduğu bir dönem olan on sekizinci yüzyıldaki divan şairlerinden olan Sünbül-zâde Vehbî’nin Divanı’nda da genel olarak şiir, şairin kendi şiiri ve başka şairlerle ilgili görüşlere rastlamak mümkündür. Bu çalışmada farklı bir şiir anlayışı benimseyen Sünbül-zâde Vehbî’nin Divanı’nda şiir ve şairlerle ilgili genel görüşlere yer verilmiştir. Bu vesile ile şairin hem dönemindeki şiir atmoseferine ve şairlere bakışının hem de genel olarak şiir mefhumu ve divan şiirine bakışının nasıl olduğu ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Poetika, Sünbül-zâde Vehbî, Divan edebiyatı, 18. yüzyıl, şiir, şair.

Öntürk, Tolga. "Sünbül-Zâde Vehbî Divanı'nda Şiir Ve Şair İle İlgili Düşünceler". *idil* 5.26 (2016):1743-1762

Öntürk, T. (2016). Sünbül-Zâde Vehbî Divanı'nda Şiir Ve Şair İle İlgili Düşünceler. *idil*, 5 (26), s.1743-1762

¹Araş. Gör. Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi/Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü/Eski Türk Edebiyatı Abd, onturk_tolga(at)hotmail.com.

Thoughts Concerning the Poet and Poetry in the Divan of Sünbül-zâde Vehbî

ABSTRACT

“Poetika”, which is a term firstly used in “Büyük Doğu” (Great East) Review in our literature, is derived from the word “poi ein” meaning “to do, to produce, and to create”. As a literary term, it expresses a poetry movement which poets belong to, or which they attach importance to. While the work titled “Poetika” written by Aristoteles is deemed to be the first work written in this field, this concept coming a long way on various occasions afterwards has started being applied as a method of research as of the 20th century. It is possible to encounter such poetic views in the divan poems, particularly in the collection of biographies, in some preambles, and in the copyright parts of the works. Besides, many divan poets expressed their thoughts in miscellaneous parts of their collected works relating to the poet and poetry. Revealing the opinions related with the poet and poetry is important in respect to how the viewpoint of a poet about poems is, and to evaluate the understanding of poetry of that period. It is also possible to see the opinions and comments on the poetry in general, and on the poet’s own poems, and on the poems of the other poets in the Divan (the Collected Works) of Sünbülzade Vehbi, who was one of the divan poets of the 18th century when there were many different trends and literary diversity. In this study, general comments related to poets and poetry taking part in the Divan (the Collected Works) of Sünbülzade Vehbi who adopted a different understanding of poetry. On this occasion, the poet’s viewpoint on the poem and poetry in general as well as on the Divan poetry in his period have been tried to be revealed.

Keywords: Poetika, Sünbülzade Vehbi, the Divan literature, 18th century, poem, poet.

Giriş

“Poetika”, ilk kez Aristoteles’in kullanmış olduğu bir kavram olup yazılan ilk kitap da onun *Poetika/Şiir Sanatı Üzerine* (Aristoteles, 2012) adlı kitabıdır. Pek çok dilde aynı kökten gelen karşılıklarıyla kullanılan poetika kelimesine, Fransızcada vaktiyle yalnız şiir değil, bütün güzel sanatlar hakkında ve güzelliğin felsefesi gibi bir mana yüklenmiştir (Okay, 2014: 15). Geniş anlamı ile şiire dair her mesele ile uğraşan bilim alanı (Okay, 2014: 17) olarak tarif edilen poetika, şairlerin bağlı oldukları veya önemsedikleri şiir görüşü, bir şairin şiire ve şaire dair düşünceleri anlamına gelir.

“Türk edebiyatında şiir sanatı üzerine düşünme faaliyetleri, büyük ölçüde 1880’li yıllardan sonra başlamıştır. Tanzimat’tan sonra Türk şairleri, şiir ve edebiyatın her mevzuu üzerine kafa yormuşlardır.”(Coşkun, 2011: 56-57) Modern Türk şiirinde Cenap Şehabettin, Ahmed Haşim, Cahit Sıtkı, Orhan Veli, Necip Fazıl gibi pek çok şairin şiir ve şaire ilişkin görüşlerine bazen poetik bir metin içinde bazen de şiirlerinde veya yazılarında rastlamak mümkündür.

Divan şiirinde, modern Türk şairlerinininki gibi metinlere rastlanmaz. Divan şairlerinin poetikaları tabii oldukları şiir geleneği tarafından daha önceden belirlenmiştir. Bu yüzden, bu şairler modern anlamda bir poetika yazma gereği duymamışlardır (Coşkun, 2011: 57).

Osmanlıda, şiir sanatına dair teorik yazıların bulunmadığına yönelik düşünceler de doğru değildir. Zira dönemin poetik tavrını belirleyen yazılar başlı başına bir kitap halinde verilmese de şairlerin divanlarındaki beyitlerde, dibâcelerde, tezkirelerde yer yer kendini gösterir (Gür-Koçakoğlu, 2009: 97). *“Divan şairlerinin poetik yaklaşımlarını ve tenkit içeren görüşlerini ifade etmiş oldukları kaynakları, a) Şuara tezkireleri b) Şairlerin divan ve divançelerinin önsözlerinde belirttikleri sanat ve edebiyat nazariyeleri c) Hevesname, Leyli vü Mecnun, Nefhatü’l-Ezhar, Sohbetü’l-Ebkar, Hayriye, Hüsn ü Aşk vb. gibi bazı bölümleri edebi tenkit özelliği taşıyan eserler d) Tarih, edebiyat tarihi ve belagat kitapları şeklinde tasnif etmek mümkündür.”* (Arı, 2005:52-53)

Bu tarzda yazılmış eserler içerisinde gösterilebilecek en güzel örnek, Fuzûlî’nin Divan’larının dibâceleridir. Fuzûlî şiirin kaynağı, mahiyeti, önemi, faydası şiir için gerekli alet ve edevat, şiir-ilim ilişkisi, şaire etki eden objektif ve sübjektif unsurlar vb. birçok hususa doğrudan doğruya divanlarının mukaddimelerinde değinmiş, bize klasik şairlerimizin edebiyat, sanat ve şiir vakasına bakışlarının tespitine yarayacak son derece önemli bilgiler vermiştir (Doğan, 2009: 10).

Ortaya çıktığı ilk yüzyıldan beri kendine has ve belli bir gelenek çerçevesi çizen ve varlığını bu şekilde sürdüren Divan şiiri, aynı zamanda her dönemde farklı şiir temayüllerinin sergilendiği engin bir şiir alanıdır. Divan şiirinin dönemleri içerisinde 18. yüzyıl ise ayrı bir öneme sahiptir. Bu yüzyılda, iki önemli şiir eğilimi olan *Sebk-i Hindi* ve *Mahallileşme*, Şeyh Gâlib ve Nedim gibi şairlerin şahsından en doruk noktasına ulaşmıştır.

Yüzyılın belli başlı özellikleri Nâbî, Nedim ve Şeyh Gâlib'de görülen ve bunların etkisiyle yüzyıla egemen olan özelliklerdir. 17. yüzyılın sonunda Nâbî ve Sâbit'le başlayan edebiyata yerli unsurların, adet ve ananelerin girmeye başlaması hareketi, 18. yüzyılda daha da hızlanmış, özellikle Lale Devri şairlerinin edebiyatı yerleştirmeye çabası hız kazanmıştır. Bu yüzyılda klasik divan şiiri katı kaidelerinden kurtulmaya başlamış, yüzyıllardır görülen mazmunlar değişmeye, hiç olmazsa yumuşamaya başlamıştır. Yine bu yüzyılda birkaç şeyh şair dışında tasavvufî aşk işlenmemiştir. Şiirde görülen özelliklerden biri de şarkı, manzum tarih ve nazirenin belirgin bir biçimde artmasıdır (Kolektif, 1987: 196).

18. yüzyıl Osmanlı şiirinin bir başka belirgin özelliği de Divan şiirinin gelenekselleşmiş “sevgili” tipini değişime uğratmasıdır. Klasik şiirde sevgilinin anlatımı yıllarca belli kalıplarla ifade edilmesine rağmen, Enderunlu Fâzıl ve Sünbül-zâde Vehbî'de bu kalıplaşmış ifadelerin dışına çıkıldığı görülür (Süreli, 2007: 17). Sünbül-zâde Vehbî gibi şairlerin eserlerinde, cinselliğin ifade edilmesinin belirgin bir şekilde değişmesi bu dönemde yazılan kimi şiirlerin ortak bir özelliği durumundadır (Süreli, 2007: 16).

Yüzyılın öne çıkan şairlerinden olan Sünbül-zâde Vehbî (1702/21-1809), Maraşlı bir aile olan “Sünbülzâdeler”dendir. Maraş'ta ilim tahsil ettikten sonra İstanbul'a gelerek kadılık yapmıştır (Naci, 1995: 90). Zamanın ileri gelenlerine gazel ve kasideler sunarak onlarla dostane ilişkiler kurmuştur. Bu münasebetlerin tesisiyle Rumeli ve Anadolu'nun birçok yerlerinde kadılıklarda bulunma imkanına kavuşmuştur. Arkadaşı Surûrî, onun Yaş ve Bükreş'te 17 yıl kadılık yaptığını, Eflak, Boğdan ve Siroz'da da bulunduğunu ifade eder (Yenikale, 2012: 14).

Şair, kadılık görevinden sonra haccanlık (mali işler) görevi yürütmüş, bu meslekte 7 sene görev yaptıktan sonra sarayda tesis ettiği güven ve Farsçaya olan hakimiyeti neticesinde İran'a elçi olarak görevlendirilmiştir. İran'da ve Bağdat'ta yaptığı işler dolayısıyla hakkında I. Abdulhamit'e verilen malumat sonrasında idamına karar verilmiştir. Şair, öldürülmeden önce bir posta tatarı kıyafetiyle gizlice İstanbul'a dönmüş ve Üsküdar'da bir dostunun evine sığınmıştır (Yenikale, 2012: 14). Affedilmek ve yeniden hamilerinin ihsanına layık olmak için çeşitli kasideler yazmıştır. Yedi yıllık sefaletten sonra Halil Hamid Paşa'nın ilgisini görerek eski işi

kadılığa geri dönmüştür. Hayatının geri kalan döneminde çok farklı yerlerde görev yapan ve bazen itibardan düşüp bazen yükselen Vehbî, III. Selim zamanında “Sultanü’ş-Şuara” unvanını almıştır. Ömrünün kalan kısmını zevk ve eğlenceden geri kalmadan geçiren şair, nikris denilen bir hastalığa yakalandıktan sonra iki senden fazla hasta yatıp 1809 senesinde de vefat etmiştir (Yenikale, 2012: 16-17).

18. yüzyıl şairleri arasında klasik şiiri en iyi temsil eden şairlerden olan Vehbî’de, büyük şairlerde görülen şiirsellik yoktur. O, daha çok şekle, dışa ve klasik estetiğe önem vermiştir. Bâkî, Nâbî, Sâbit ve Nedim’in mazmunlarını tekrarlamış, divan şiirinin söz ve mana sanatlarına hemen her beytinde yer vermiştir. Zevk ve eğlenceye düşkün olan şair, bu özelliğini hemen her şiirine yansıtır. Şiirlerinde Sâbit gibi yerel konulara, günlük hayatla ilgili atasözleri ve deyimlere yer vermiştir. Bazen laübalileşen şairin şiirleri, devrin toplumsal hayatını yansıtmaları bakımından önemlidir (Kolektif, 1987: 109).

Vehbî’nin Divanı’nın yanı sıra, oğlu Lütfullah için yazdığı nasihatname türünde 1181 beyitlik “Lutfiyye” ve bir zen-dost ve mahbub-dost tipinin mizahi bir şekilde canlandırıldığı 785 beyitlik “Şevk-engiz” adlı mesnevileri mevcuttur. Yine Arapça-Türkçe yazdığı “Nuhbe-i Vehbî” adlı eseri ve Farsça-Türkçe yazdığı “Tuhfe-i Vehbî” adlı eseri manzum yazılmış birer sözlüktür. Bunların dışında “Münşeat” adlı eseri kendisinin ifadesiyle yanmıştır. Bu eserin kimi parçaları muhtelif yerlerde bulunmaktadır (Yenikale, 2012: 20).

Vehbî’nin oldukça hacimli olan Divanı’nda şiir ve şairle ilgili pek çok görüşe rastlanmaktadır. Şair bu görüşlerini, kasidelerinde ve gazellerinin genellikle makta beyitlerinde dile getirir. Onun özellikle “sühan” ve “kağıt” redifli kasideleri, şiire ve şaire dair görüşlerini vermesi açısından önemlidir. Vehbî Divanı’nda, şiir ve şairle ilgili terim ve kavramlar, genel olarak şiir, şair, kendi şiiri ve önceki dönem şair ve eserlerle ilgili görüşler yer alır.

Vehbî Divanı’nda Şiir ve Şairle İlgili Görüşler

1. Divan’da Geçen Şiir ve Şairle İlgili Kavram ve Kelimeler

Zengin imge ve hayal ürünlerine sahip olan divan şairleri, şiiri ve şairi tavsif ve teşbih etmede çeşitli adlandırmalar ve yakıştırmalar yapmışlardır. Şairlerin şiir ve şair ile ilgili kullandıkları kelimeler hem divan şiirinin genelinde kullanılan kelime ve terimlerden hem de şairin kendi şairlik tabiatından gelen yakıştırmalardan oluşur. Bir şairin şiirle ilgili hangi kelime ve terimlerden haberdar olduğunun ve hangilerini kullandığının bilinmesi; onun şiire bakışının ne olduğu, hangi şairlerin veya ekollerin

izinden gittiği, şiirle ilgili belagât bilgisinin olup olmadığı hakkında bize bilgi verir. Vehbî Divanı'nda şiir ve şairle ilgili kullanılan kelime ve kavramlardan bazıları şunlardır:

“Şiir, inşa, ta'b, sühan, divan, güftar, şerh, nazm, kalem, ehl-i rakam, belagat, kemal, erbab-ı kemal, geda, derbeder (şairlikten yoksun olanlar için), yazmak, makal, vezn, murabba, gazel, kaside, tarih, kelam, kitap, eş'ar, mana, mazmun, ehl-i irfan, nüsha, marifet, fesahat, lafz, zeban, üslub, endişe, maarif, edibane, tumar, tasannu, berceste, misra, şuur, varak, eda, cinas, iham, hikmet, bîkr-i mana, sihr-i helal, beyan, zeyl, muamma, mecmua, kağıt...”

2. Genel Olarak Şiir ve Şairle İlgili Görüşler

2.1. Şiir ve Eskilerin Şiiri

Vehbî Divanı'nda eski şiir ve şairlere yönelik pek çok şey söylenmiştir. Eski şiir ile ilgili görüşlerin yanı sıra gerek divan şiirinden olsun gerekse Fars, Arap ve Çağatay şiirinden olsun pek çok şairden çeşitli vesilelerle bahsedilir.

Şair, eski şiirle ilgili görüş bildirirken, kadim şiiri över. Şiirin şekillenmesinde eski söz ustası ecdâdın şiire nizam vermesiyle gerçek şeklini aldığını ifade eder:

*Sühan-sencân-ı ecdâd-ı 'izâmı
Egerçi nazma vermişler nizâmı* k.5/18²

Vehbî, seleflerin şiirinden ihsân umarak, onların şiirini taklit ederek şairlik yeteneğini noksan ve ayıplanmış kılmamak gerektiğini belirtir. Kendisi de bu yola başvurmadığını söyler:

*Esâfilden edip ümmîd-i ihsân
Kemâlim kılmadım ma'yûb noksân* K.7/26

Sahâbeler arasından bazıları gaza ederken şiir okurlardı. Vehbî'nin zamanında da hakikat ve konuşma ilminin ayını o adetten kaynaklanmaktadır:

*Gazâda şî'r okurdu ba'zı ashâb
O 'âdetdir henüz âyîn-i i'râb* K.6/10

² Bu çalışmada kullanılan örnek beyitler Ahmet Yenikale'nin hazırladığı Sünbülzade Vehbî Divanı'ndaki orjinal haliyle metne dahil edilmiştir. Taksim işaretinden önceki sayı şiir numarasını, sonraki sayı ise beyit numarasını vermektedir. Çalışmada kullanılan kısaltmalar ise şöyledir: Kaside K, kıt'a k, gazel G, rubai R.

Şair kendi şiirini överken, geçmiş şiir ile kıyaslama yapar. Selefler içinden Vehbî gibi lütuf ve ihsana mazhar olan bir şair olmadığını ifade eder:

*Cihanda kangı şâ'irdir olan eslâfda bilmem
Benim gibi bu rütbe mazhar olmuş lutfu ihsâna* k.19/5

Vehbî, söz sahbasının keyfiyetinin, neşesinin bir başka olduğunu savunur. Onu da sadece Nâbî gibi Câmî gibi rind meşreplilerin anlayacağını söyler:

*Anı Câmî gibi Nâbî gibi rindân aîlâr
Başkadır neş'e-i keyfiyet-i sahbâ-yı sühan* K.51/16

Eskiden beri seleflerin geleneği şudur ki, fasih ve güzel söz söyleyenler İranlı şair Vassaf gibi şahların nedimi olur:

*Sühanverler olur şâhâna Vassâf
Kadîmî böyledir âyîn-i eslâf* K.6/43

2.2. Şiir ve Mana

Şiiri oluşturan şekli unsurların yanı sıra, şiirde mana ve anlam da daima şairler tarafından ön planda tutulmuştur. Vehbî de şiirde manaya ağırlık verilmesi gerektiğini düşünür. Şairler, sözün kadirini bilen hüner denizidirler, ki onların nazmı mana ipliğine dizilmiş cevher gibidir:

*Sühan kadrin bilir bahr-ı hünerdir
Ki nazmı silk-i ma'nâda güherdir* K.6/4

Söz ehli, sadece manada lezzet bulur. Çünkü o tatlılık ve şirinliği şekerde bulmak mümkün değildir:

*Bulur ehl-i sühan ma'nâda lezzet
Ne mümkündür şekerde ol halâvet* K.6/14

Şiirde mana, kuru lafızlara can vermek gibidir. Kuru kelimelere can vermek de Hz. İsa'nın ölüleri diriltten nefesi ile teşbih edilir. Vehbî, kelime kalıplarına mana ruhunu üfleyenin, İsa'nın nefesinin feyzi gibi can bağıslayan söyleyiş kabiliyeti olduğunu ifade eder:

Kâlb-ı elfâza nefh-i rûh-ı ma'nâ eyleyen
Nutk-ı cân-bahşıñ mıdır feyz-i dem-i 'Îsâ mıdır K.31/11

Şair, her lafının mananın ruhânî yönüne hayat verdiğini, Allah'ın İsa'nın mucizesini şairin söyleyiş kabiliyetinde gizlediğini belirtir:

Hayât-efzâ olur ma'nâ-yı rûhânîye her lafzım
Hudâ nutkumda pinhân etmiş i'câz-ı Mesîhâ'yı K.34/47

“Yed-i beyza”, Hz. Musa'nın mucize olarak gösterdiği beyaz ve parlak elidir. Bu tabir, keramet ve harikulade haller için de kullanılır. Sözüñ yed-i beyza'sı, mananın kalbinde görününce, Kelim'in şiirlerindeki gibi fikirleri parıltılı kılar:

Eyleye şa'sa'a-i fikreti mânend-i Kelîm
Ceyb-i ma'nâda nümûde yed-i beyzâ-yı sühan K.51/4

Mana düşünceden soyutlanamaz. Mana gümüşü, düşünce kuyumcusunun tavaında eritilmeyince, söz mührünün geçerliliğine sahip olamaz:

Pûte-i zerger-i endîşede kâl olmayıcak
Sîm-i ma'nâ olamaz kâbil-i tamgâ-yı sühan K.51/10

Vehbî, fikrin manada ne denli önemli olduğunu başka beyitlerde de belirtir. Sözü İranlı mitolojik kahraman Dârâ ile teşbih eden şair, sözüñ Dârâ gibi fikir ordusu ile mana memleketini alarak şan ve şöhretini gösterdiğini söyler:

Ceyş-i fikr ile alıp memleket-i ma'nâyı
Gösterir şevket ü dârâtını Dârâ-yı sühan K.51/17

Kargalar, bülbülü taklit ederek nağme okuduğunda nasıl kimse ona inanmazsa, yabancı söz ile de manaya başvurulmaz, inanılmaz. Bu yüzden şiire başka hayalleri katmamak gerekir; çünkü ödünç elbise ile süslenmek olmaz:

Sühan-i gayr ile ma'nâya tevessül mü olur
Zâg taklîd-i nagam etse de bülbül mü olur
Vehbiyâ nazmıña derc etme hayâl-i digeri
'Âriyet câme ile 'arz-ı tecemmül mü olur R.16

2.3. Şîr ve Hikmet

Şairler, her zaman şiirde hikmet olduğuna inanmış ve bu tutumlarını da Hz. Peygamber'in "*mine's-şi'ri le-hikmet*" (Şiirde hikmet vardır) hadisine dayandırmışlardır. Şair, fasih ve güzel söz söyleyen kimselerin, mana cevherini tartan kimseler olduklarını ve onların lisanının hikmet hazinesinin kilidi olduğunu söyler:

Sühanverdir güher-senc-i ma'ânî
Kilîd-i genc-i hikmetdir lisânı K.6/19

Vehbî, yukarıda zikrettiğimiz şiirle ilgili hadise telmihte bulunarak, alemlerin övünç kaynağı Hz. Peygamber'den olunan rivayetle beyâna sihir, şiire de hikmet dendiğini belirtir:

Olundu Fahr-i 'Âlem'den rivâyet
Beyâna sihr denmek şi're hikmet K.6/23

Hikmet eseri olan şiir, mucizevi sözlerin sırrını açar. "Sihir-i helâl" ise onun sihri barındıran inşasının tavrıdır:

Şi'r-i hikmet-eseri râz-küşâ-yı i'câz
Tavr-ı inşâ-yı füsûn-perveridir sihr-i helâl K.24/15

Şair, beyanınin sihir içinde sihir olduğunu ve şiirinin ise hikmet pınarı olduğunu; şiir ve inşâ (düzyazı) ilmine bu şekilde intisap ettiğini ifade eder:

Beyânım sihr-ender-sihr ü şi'rim 'ayn-ı hikmetdir
Bu rütbe intisâbım var fûnûn-ı şi'r ü inşâyâ K.29/54

2.4. Şiir ve İlim-Fen-İrfan

Vehbî'nin şiirden ayrı görmediği mefhumlardan biri de ilimdir. Şair bu düşüncüyü bazen ayet ve hadislerle de destekler. İlim ve şiir, mana içerisinde yoldaşırlar. Sözü bilen kişi ile bilgisiz şair asla bir olmaz, diyen şair "Hiç bilenle bilmeyen bir olur mu?" (Zümer / 9. ayet) ayetine iktibasta bulunur:

'İlm ü şi'r ikisi ma'nâda mürâdifler iken
Bir midir şâ'ir-i nâdân ile dânâ-yı sühan K. 51/26

Sözün manasının baş nüktesini bilmek için, öncelikle mana ilminde maharetli, yetenekli olmak gerekir:

*Evvelâ 'ilm-i ma'ânide mahâret lâzım
Bilmege nükte-i serbeste-i ma'nâ-yı sühan*

K.51/27

Şair, güzel söz söylemek isteyenlerin, “keşke şiir yazabilseydim” diyenlerin ve gazel yazmaya talip olmak isteyenlerin evvela ilim öğrenmesi gerektiğini savunur:

*Talib-i nazm-ı gazel 'ilme çalışsın evvel
Leyte şi'rî deyü eylerse temennâ-yı sühan*

K.51/25

İlim kavramının yanı sıra şiir için kullanılan tabirlerden biri de fen'dir. Vehbî, kendi de fen'e ve ilme intisab ettiğini ve eğer belagâtte yarışmak icab ederse, Sehban'ı güzel sözleriyle susturabileceğini ifade eder:

*Eger 'ilm ise maksad her fûnûna intisâbım var
Belâgat ise ebkem eylerim nutkumla Sehban'ı*

K.27/24

Şiirin âlemde kılıç darbesi gibi etkisi “durub-ı emsâl” yani atasözüdür; diğer meseleleri de fazilet ve irfan içerir:

*Fazl u 'irfânı egerçi mesel-i sâ'irdir
Darb-ı şemşîri de 'âlemde durûb-ı emsâl*

K.24/16

2.5. Şiir ve Nükte-Hüner

Şairlik hüner işidir ve şair ince, zarif nükteler içeren sözler sarf etmelidir. Güzel söz söyleme üstâdları, elbette zarif, yerli söyleyişler ve nükte içeren sözler söyleyenlerdir:

*Olur elbette üstâd-ı sühanver
Mahal-gûy u zarîf ü nükte-perver*

K.6/18

Muamma ilminde nüktelerin meziyetleri başka başkadır. O nadide inceliği söz körleri görmezler:

*Başkadır 'ilm-i mu'ammâda mezâyâ-yı nikât
Görmez ol dikkat-i nâ-dîdeyi a'mâ-yı sühan*

K.51/60

Gerçek şairlerin güzel edaları, güzel ve bedii tarzları ile her nüktelerinde çeşitli manalar beyan ederler:

Her nüktesinde niçe ma'ânî beyân eder

Tarz-ı bedî'-i nutk ile hüsn-i edâları

K.39/18

Şair, bu zamanın hüner pazarının kurulduğu gün olduğunu ve hünerin alıcısının da kadir kıymet bilen, ince nükteye sahip insanlar olduğunu ifade eder:

*Sühan buldu revâcın rûz-ı bâzâr-ı hünerdir bu
Harîdârı anıñ bir kadr-dân-ı nükte-perverdir*

K.41/6

Güzel söz söyleyen şairler, hüner cevherini ölçenler ve içinde mana besleyen kimseler, ilmin irfanın kıymetini bilirler:

*Ma'ârif kadrin añlar ehl-perver
Güher-senc-i hüner zât-ı sühanver*

K.7/34

İrfan ehli, sermayelerini takdim ederken hüner göstererek, irfan yönünü ilim ve marifet kumaşıyla donatmışlar:

*Tonatmışlar kumâş-ı ma'rifetle sûk-ı 'irfânı
Hüner izhâr edip ehl-i ma'ârif 'arz-ı kâlâda*

K.4/51

Gönlü hüner denizi ve şairlik tabiatında ise söz cevheri olmayanın nazmına cevher dizisi denmez:

*Nazmına silk-i cevâhir mi denir olmayanın
Dili deryâ-yı hüner tab'ı güher-zây-ı sühan*

K.51/9

Şair kendisinin de hüner ehli olduğunu ve bu manada Nef'î'den üstün olduğunu herkesin bildiğini savunur. Nüktedanlar da onun her kasidesinde Nef'î'ye üstün olduğunu görürler:

*Cümleniñ ma'lûmudur Nef'î'ye gâlib olduğum
Nüktedânlar her kasîdemde aña rüchân bulur*

K.18/38

2.6. Şiirin Meta'laşması

On sekinci yüzyıl Divan şiirinde göze çarpan durumlardan biri, çok sayıda şairin olmasıdır. Kaynaklara göre 1600 divan şairinin olduğu bu yüzyılda 163 şairin de divanı vardır. Bu durumu şair Sâbit "Her kaldırım taşının altından bir şair çıkar." sözüyle gözler önüne serer. Böyle bir durumda birçok şair için şiir yazmak, başka amaçlara hizmet eder. Şairler artık şiiri bir gelir kapısı olarak görür ve her duruma, her

olaya birer manzume yazarlar. Bu dönemde tarih ve kaside gibi türlerde artış olmasının bir sebebi de budur. Şair Vehbî de Divanı'nda bu durumu sürekli eleştirir.

Şair bu konudaki görüşlerini Divan'daki 7. kasidede açıkça belirtir. Ayrıca “sühan” redifli kasidede de bu tarz düşüncelere çokça rastlanır. Vehbî, kemal erbabına şiiri para kazanmaya vesile etmeyi yakıştırmadığını söyler. Şairin dilencilik yapması en büyük arsızlıktır. Bazı köle (şairler), milletin zıfâf gecesine de mevlidine de şiir yazarlar. Birisi insanlar su için diye çeşme yapsa; o çeşme, methetme suyunu da parça parça akıtır. Bir insan bir bina yapmaya niyet etse, temelini yapmadan övgüye başlarlar. Bu tarz sözler bahar rüzgarı olup esse bile hayal bağıni hazana uğratar:

*Yakışmaz şâ'ire vâdî-i cerrâr
Budur erbâb-ı tab'a pek büyük 'âr*

*Yazar bâ'zı gedâ rüsvâ-yı 'âmı
Zifâf u mevlid-i hâs u 'avâmı*

*Yapıp târihler sûr-ı hitâna
Keser çok işler engüş-i beyâna*

*Birisi su akıtsa çeşmesâre
Olur icrâ-yı medhe pâre pâre*

*Eder rîzân o suya âb-ı rûyun
Sanur bî-çâre kim buldurdu suyun*

*Bir âdem eylese niyyet binâya
Temel vaz' eyler evvelce senâya*

*Bahâr olsa esip bâd-ı makâli
Hazâna ugradır bâg-ı hayâli*

K.7/38-44

Neredeyse her ölünün bir mersiye okuyucusu olur ve daha bedenden canı çıkmadan şiirini yazar. Mevtanın mezar taşına tarihler kazıyarak onun ruhunu azaba uğratarlar. Kelâm nazmını dilencilığe sürükleyerek hakir dilenciler, şiiri bu şekilde kötü bir eda ile söylerler. O derbederler, makam sahiplerinin kapısını çalarak güya ilahi okurlar. Her kapıdan şiirine karşılık para alıp şiir kitaplarını dilenci torbasına çevirirler. Hayır sahipleri de bu tacizi görerek kapılarına set çekmişlerdir:

*Olur her mürdeniñ mersiyye-h'ânı
Bedenden çıkmadan evvelce cârı*

*Kazıp târihler seng-i mezârı
'Azâba ugradır mevtâ-yı zârı*

*Eder nazm-ı kelâmı cerre müncer
O gûne bed-edâ cerrâr-ı ahkar*

*Gezip ol derbeder ashâb-ı câhı
Kapılarda okur gûyâ ilâhî*

*Sü'âliñ feth edip her dürlü bâbın
Dilenci torbası eyler kitâbın*

*Bu ta 'cizi görüp ashâb-ı hayrât
Zarûrî etdi sedd-i bâb-ı hayrât* K.7/46-51

Kaside yazmak, menfaat için olmuştu ve bozgunculuk, fesatlık sermayesi geçer akçeydi. Hal böyle olunca, bilgili kişiler âlemin nefret edilenleri; söz bilmezler de mükerrem olmuştu. Kimisi olmuştu padişahın nedimi, kimi bir vezirin yakını kimisi de sadaret makamına konmuştu. Şair, eğer Câmî bu safayı görseydi, Baykara'nın bezmini bitirirdi, deyip hayıflanır:

*Metâ'-ı ma'rifet olmuşdu kâsid
Ederdi akçe kâlâ-yı mefâsid* K.7/79

*Sühan-dânân idi menfûr-ı 'âlem
Sözün bilmezler olmuşdu mükerrem* K.7/81

*Kimi olmuş nedîm-i pâdişâhî
Makâm-ı rif'at etmiş sadr-câhı*

*Kimi olmuş vezîrânûñ karîni
Kerem-dîde çerâg-ı kâm-bîni* K.7/96-97

Şair, kendisinin böyle olmadığını, söz vadisinde yanılmayıp yüksek şairlik tabiatına rezalet vermediğini belirtir:

Velî zell etmeyip 'arz-ı sühanda

Rezâlet vermedim tab'-ı bülende

K.7/25

Vehbî, dünyada bir ferde yük olmadığını ve sıkıntısını bildirmeyi şiir ile yapmadığını söyler:

*Cihânda vermedim bir ferde sıklet
Edip eş'âr ile iş'âr-ı külfet*

K.7/54

2.7. Yeteneksiz Şair

Şairin böyle çok ve menfaat peşinde koştuğu bir yüzyılda yeteneksiz şairler de çokça kendini gösterir. Vehbî, yeteneksiz şairlerin hırsızlık, taklit ve özentî peşinde koştuğunu belirtir.

Yeteneksiz şairlerin bir özelliği eskilerin şiirini ya da kendi eski şiirlerini değiştirip dönüştürüp kendilerininmiş gibi sunmalarıdır. Bu yeteneksiz şairler ne zaman bayram gelse, eski kasideleri hemen götürüp söz hediyesine bir sebep bulurlar:

*'Îd-i nev gelse hemân köhne kasîde götürüp
Yeñi eski bulur esbâb-ı 'atâyâ-yı sühan*

K.51/278

Define misali eskilerin şiirini bularak sözü haramî gibi yağma ettiler:

*Kudemânîñ bulup âsârını gencîne-misâl
Etdiler cümle harâmî gibi yagmâ-yı sühan*

K.51/72

Şair, yeni söz söyleyenlerin kendisini de taklit ederek söz yazmasını ister. Çünkü kendi şiirleri de yüce söz nühalarından bir örnektir:

*Nev-sühanlar baña taklîd ile yazsın sühanı
Ki benim her sühanım nüsha-i kübrâ-yı sühan*

K.51/97

Vehbî, hırsızlık yapan şairlerin dilini kesilmesi gerektiğini, belagât hükümleri arasında söz fetvasının böyle olduğunu ifade eder:

*Sirkat-i şi'r edene kat'-ı zebân lâzımdır
Böyledir şer'-i belâgatde fetâvâ-yı sühan*

K.51/77

Sözün şeker isteyen papağanı, başkası tarafından ağzında sakız yapılmış lafızları asla ağzına almaz:

*Agzına almaz eger kand-i mükerrer olsa
Lafz-ı hâyîdeyi tûtî-i şeker-hâ-yı sühan*

K.51/76

Bu tarz şairler, kullanılmış elbise gibi eski mazmunları kullanarak sözün yüce endamını göstermezler:

*Köhne mazmûn giyip ol câme-i müsta'mel ile
Şîvesin gösteremez kâmet-i bâlâ-yı sühan*

K.51/77

Bazı yeteneksiz şairler de Acem hocası gibi, sözü Fars lehçesi üzerine inşa eder. Bu “Acemiler”, mananın esasları üzerine konuşurken hatalarını bilmeden, sözün Sa'ib ve Rûkna'sı geçirirler. “Buved, mişevd, bâşed, amed şod” ile yaptıkları saçmayı Farsça zannederler. Bu şekilde söylediği kırık bestenin, İsfahan'da seçkin bir beste gibi okunduğunu düşünürler:

*'Acem âhundu gibi ba'zısı da bes ki deyü
Fârisî lehçesi üzre eder inşâ-yı sühan*

*V az'-ı erkân-ı ma'ânîde hatâsın bilmez
'Acemîler geçinir Sâ'ib ü Rûknâ-yı sühan*

*Buved ü mişevd ü bâşed ü âmed şud ile
Fârisî oldu sanar yaptığı saçmâ-yı sühan*

*Zann eder bağladığı nazmı şikeste beste
İsfahân'da okunur beste-i ra'nâ-yı sühan*

K.51/79-81

Bir alay kötü mahlaslı düzensiz şair, itibarsız nazımlarla sözü rezil rüsva ettiler. Şiirin veznini terazilerle tarttıkları için, söz kafiyesi şimdi dükkanlarda tartılır olmuştur. Aşık Ömer'in mesleğini kafi görüp aşk ve şevk ile nice kafiye söylerler. Sözün nadir cevheri, Gevheri güftesine dönmüştür:

*Bir alay şâ'ir-i nâ-muntazam-ı bed-mahlas
Nazm-ı rüsvâyî ile eyledi rüsvâ-yı sühan*

*V ezn-i eş'ârî terâzûlara vaz' etmişler
Tartılır şimdi dükânlarda mukaffâ-yı sühan*

*İktifâ eylediler meslek-i 'Âşık 'Ömer'e
'Âşk u şevk ile niçe kâfiye-cûyâ-yı sühan*

*Gevherî güftesine döndü bugünlerde meded
Güher-i nâdire-i lü'lü'-i lâlâ-yı sühan* K.51/35-38

Vehbî, Sâbit'in sözünü yâd ederek, kaldırım taşları altında birer şair olduğunu söyler ve eğer Sâbit hayatta olup menfezlerden neler çıktığına baksaydı bir sürü at gibi koşan şair göreceğini belirtir:

*Kaldırım taşları altında birer şâ'ir var
Deyü taş urmuş idi Sâbit-i dâna-yı sühan*

*Şimdi görseydi neler çıkdı o menfezlerden
Kaldırımlarda gezer bir sürü pûyâ-yı sühan* K.51/94-95

2.8. Şairlik Tab'ı (Şairin Kudreti)

“Güç, kuvvet; parlaklık, tazelik; kıvrım, büküm; tabiat, huy, mizac” (Devellioğlu, 2003: 1011) gibi anlamlara gelen tab' kelimesi, daha çok şairin şairlik yeteneği ve kendine özgü şiir kudreti manasına gelmektedir. Pek çok divan şairi tarafından şiir kudretini tavsif etmede bu kavram kullanılır.

Tab'a yığıtlık, şiir ile gelir ve cesurca eserlerde bunu tahrik eder:

*Gelir eş'âr ile tab'a celâdet
Eder tahrîk âsâr-ı şecâ'at* K.6/9

Mazmun, ehl-i tab'a rengarenk neşe verirken, gül renkli kadehe ihtiyaç yoktur:

*Verirken neş'e-i rengîni mazmûn
Ne hâcet ehl-i tab'a câm-ı gül-gûn* K.6/16

Şairlik lütfü, Allah vergisidir. Her insan ona mazhar olamaz. Herkesin kabul ettiği nazım ilham ile oluşmasaydı, insanlar onu tehsil ile iade ederdi. Gerçi herkes şair olmayı ister ama, Allah feyz etmeyince elden bir şey gelmez:

*'Atâ-yı şâ'irîyyetdir Hudâ-dâd
Âña mazhar degil her âdemî-zâd*

*Sünûhât olmasa nazm-ı müsellem
Ederdi kesb ü tahsîl anı 'âlem*

*Egerçi herkes ister ola şâ'ir
Hudâ feyz etmese ammâ ne kâdir* K.6/35-36-37

Şairin tabiatındaki bu bilgelik, hikmet ve anlayış Hak'tan gelen bir ilhamdır:

*Tab'-ı selîminde 'ayân envâr-ı feyz-i müste'ân
İlhâm-ı hakdır bî-gümân bu dâniş ü fehm ü hikem* K.22/26

Şair dedikleri odur ki, onun kalbine Cebrail'in nefesi, Hassan'ınki gibi sözler bıraksın. Ve söz mülkünün hükümdarı ona denir ki, kalemi meşhur hayallere tuğra çeksın:

*Şâ'ir oldur ki anıñ kalbine Hassân gibi
Nefha-i Rûh-ı Emîn eyleye ilkâ-yı sühan*

*Hüsrev-i mülk-i sühan aña denir kim kalemi
Çeke menşûr-ı hayâlâtına tugrâ-yı sühan* K.51/2

Şairin Hz. İsa gibi hayat bahşeden nefesi, hayat veren bir söz ile canlar bahşetmelidir. Onun nehirler gibi akan nazmı, Hızır ve İskender'i suya doyurmalı ve sözün icrası âb-ı hayata bedel olmalıdır. Şairin tab'ı aynadan daha parlak olmalı ki, söz papağanları ona baktıklarında "Mantıku't-tayr" okumalı. Gönlü hüner denizi, tab'ı da söz cehveri saçmayan şairini nazmına inci dizisi denmez:

*Dem-i 'Îsâ gibi enfâs-ı hayât-efzâsı
Ede bir nutk-ı revân-bahş ile ihyâ-yı sühan*

*Hızr u İskender'i sîr-âb ede cûy-ı nazmı
Eylese âb-ı hayâta bedel icrâ-yı sühan*

*Cevher-i nutk-ı güher-bârı ile 'âlemde
Hüsni-i sûret bula efrâd-ı heyûlâ-yı sühan*

*Tab'ı âyîne-i işrâk ola tâ kim andan
Mantıku't-tayr okuya tûtî vü bebgâ-yı sühan*

*Nazmına silk-i cevâhir mi denir olmayanıñ
Dili deryâ-yı hüner tab'ı güher-zây-ı sühan* K.51/5-9

Âşığın sinesi cilalı, parlak bir ayna gibi saf olmaz ise, sözün meziyetleri onda güzellik şeklini alamaz. Gönülden bağlılık ile sözün güzelliklerini keşf etmeyenler, Allah'a yakın olamaz. Eğer gönlün buhurdanında aşkın ateşinin izleri olursa, sözün anber gibi hoş kokusu her yere yayılır. Düşünce küpünde sahba gibi saf olmayınca, renkli şiirler sözün şişesinin süsü olamaz:

*Sine mir 'ât-ı mücellâ gibi sâf olmaz ise
Hüsni-i sûret mi bulur anda mezâyâ-yı sühan*

*Olmayan hall-i İlâhî'ye karîn eyleyemez
Dil-i pür-'ukde ile keşf-i mezâyâ-yı sühan*

*Micmer-i dilde olursa eser-i âteş-i 'aşk
Neşr eder râyihâsın 'anber-i sârâ-yı sühan*

*Hum-ı endişede sahbâ gibi sâf olmayıcak
Nazm-ı rengin olamaz zîver-i minâ-yı sühan*

K.51/12-15

3. Vehbî'nin Kendi Şiiri İle İlgili Görüşleri

Divan şiiri geleneğinde, şairin kendi şiirini beğenip mübalağalarla meth etmesi sıkça rastlanan bir durumdur. Şair Vehbî, şiirini Nef'î'ye yaklaştırmamanın bir göstergesi olarak da kendini övmekten geri durmaz. Ayrıca şair şiirle ilgili yaptığı tespitlerde, ideal şiirden ve şairden bahsederken kendisinin bu kalıba uyduğunu; istenmeyen, kabul görmeyen şiir ve şair tipinden bahsederken de yine kendisinin o vasıfları taşımadığını sıklıkla belirtir.

Şiirin dilencilik, şairin ise dilenci olarak görüldüğü bir yüzyılda Vehbî, böyle bir duruma asla düşmediğini ve şiirine noksan getirmediğini belirtir. O, cihanda bir ferde yük olmamış ve şiir ile acziyetini bildirmemiştir:

*Cihânda vermedim bir ferde sıklet
Edip eş'âr ile iş'âr-ı külfet*

K.7/54

4. Divan'da Zikredilen Şairler

Sünbülzade Vehbî Divanı'nda gerek şairin yaşadığı yüzyıldan olsun gerek eski dönemlerden olsun gerekse başka coğrafyalara ait pek çok şairden bahsedilir. Vehbî bunlardan bazen övgü maksatlı, bazen kıyas bazen de yergi maksatlı bahseder. Şairin Divanı'nda adı geçen şairlerden bir kısmı şunlardır:

“Câmî, Sa’dî, Enverî, Sa’ib, Nizamî, Nef’î, Ali Şîr Nevâyî, Örfî, Hayyam, Gevherî, Âşık Ömer, Hakanî, Vassaf, Mevlana Fırdevsî, Hassan, Kelim, Feridü’ttin Attar, Nâbî, Sâbit, Rûkna, Kutb-ı Şirazî, Bâkî, Hafız...”

Sonuç

Ahmet Hamdi Tanpınar, “19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi” adlı eserinin giriş bölümünde, eski şiirimizin üzerine, kendi devrinde yazılmış ve onun meselerini dikkatle ele alan eserlere tesadüf edilmediğini dile getirir. Bu durum, divan şiirinin daha kapsamlı ve daha realist tetkik edilmesinin önündeki engellerden biridir. Zira divan şiiri ile ilgili yapılan pek çok araştırmanın Tanzimat döneminden sonraya rastladığı bilinmektedir. Bu çalışmaların önemi herkesçe bilinmekle beraber, bir edebi geleneği kendi döneminde yazılan tetkik içerikli çalışmalarla anlamak da daha faydalı olacaktır. Divan edebiyatı geleneği içerisinde bu çalışmalara karşılık gelecek pek çok eser vardır. Bunlar, yukarıda da değinildiği gibi, tezkireler, dibaceler, sebeb-i telifler vs. şeklinde sıralanabilir. Tetkiki araştırma sahasının böyle dar olduğu divan şiirinde, ismini zikrettiğimiz muhtelif eserlere güvenmekten başka bir çare yoktur.

Sünbülzâde Vehbî’nin şiir ve şaire dair görüş ve düşüncelerinin incelendiği bu çalışmada; şiir, şair, Vehbî’nin kendi şiiri, döneminin şiir eğilimleri ve başka şairlerle ilgili bilgilere rastlanmaktadır. Vehbî’nin yaptığı değerlendirmeler doğrultusunda, döneminde şiirin şairler tarafından fazlasıyla kazanç kapısı haline geldiği, bu durumun da pek çok kişi tarafından hoş karşılanmadığı ve gerçek şairlerin nefret edilen kişiler haline geldiği söz konusudur. Ayrıca Vehbî için şiirde mana, belîğ ve fasih söz kullanmak, hikmet ve nükte gibi mefhumlar, şiirin olmazsa olmazları arasında sayılır. Yine şair, şiir içerisinde Fars ve Arap menşe’li sözlere gerekmedikçe yer vermenin iğreti durduğunu ve şiirin yapısını bozduğunu belirtir.

Vehbî’nin şiirle ilgili yaptığı bu tespitler, kendi döneminin şiir anlayışını yansıtmaları ve gerçek şiirin nasıl olması gerektiği ile ilgili önemli bilgilerdir. Gelenek içerisinde kendi şiirini Nef’î’ye ve Nâbî’ye yaklaştıran şair, divan şiiri geleneğinden kopmadığını da şiirlerinde dile getirir.

KAYNAKÇA

- ARI, Ahmet.(2005). “Şeyh Galib’in Poetikası”. *Osmanlı Araştırmaları XXVI*, İstanbul.
- ARİSTOTELES. (2012).*Poetika-Şiir Sanatı Üzerine*. (Çev: Nazile Kalaycı), Ankara: Pharmakon Yay., , 2012.
- COŞKUN, Menderes. (2011) “Klasik Türk Şairinin Poetikası Üzerine”. *Bilig*, Kış 2011, S. 56.
- DEVELLİOĞLU, Ferit. (2003) *Osmanlıca-Türkçe Sözlük*. Ankara: Aydın Kitabevi.
- DOĞAN, Muhammed Nur. (2009) *Fuzuli'nin Poetikası*. İstanbul: Yelkenli Yay.
- GÜR, Âlim ve KOÇAKOĞLU, Bedia. (2009) “Yeni Türk Edebiyatında Kaynak Olarak Poetika”. *Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 4 /1-I Winter.
- KOLEKTİF. (1987) *Büyük Türk Klasikleri*. İstanbul: Ötüken-Söğüt Yayınları, C.VII.
- NACİ, Muallim. (1995). *Osmanlı Şairleri*. İstanbul: M.E.B Yay.
- OKAY, M. Orhan. (2014). *Poetika Dersleri*. İstanbul: Dergah Yay.
- SÜRELLİ, Bahadır. (2007) “XVIII. Yüzyıl Osmanlı Şiirinde Değişim Ve Sünbülzâde Vehbî'nin Şevk-Engiz'i”. *Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.
- VEHBİ, Sünbülzade. (2012). *Divan*. Haz: Ahmet Yenikale, Kahramanmaraş: T.C.Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları [E-Kitap].